

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УКРАЇНІ

PROBLEMS OF FORMATION OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF ENSURING STATE BORDER SECURITY IN UKRAINE

Нікіфоренко В.С., канд. наук з держ. управ.,
Перший заступник Голови
Державної прикордонної служби України

Стаття присвячена виявленню, аналізу та систематизації існуючих проблем формування механізмів державного управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону в Україні. Зазначено, що державне управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону в Україні без перебільшення має загальнонаціональне значення. Від ефективності менеджменту у цій галузі в цілому залежить стан національної безпеки, захищеність суверенітету та територіальної цілісності України.

Активний розвиток глобалізації, запровадження безвізового режиму з Європейським Союзом та рядом інших країн, популяризація приватних подорожей вимагають «прозорості» державного кордону та спрощення процедури прикордонного та митного оформлення. Динамічний розвиток міждержавних відносин супроводжується збільшенням загроз у цій сфері.

Система чинників, які впливають на стан безпеки державного кордону України, включає безліч різноманітних за своєю природою, змістом та походженням загроз.

Проведене наукове дослідження дозволило виокремити наступні проблеми державного управління у сфері прикордонної безпеки України, які на сьогодні є найбільш актуальними та потребують вирішення на високому державному рівні: військова агресія Російської Федерації проти України; інформаційна війна; наявність неконтрольованої ділянки кордону з Росією та тимчасових внутрішніх «кордонів»; низький рівень кадрового забезпечення; проблема фінансування та розвитку інфраструктури; корупція; відсутність політичної стабільності в країні; поширення транснаціональної організованої злочинності та інші.

Окрім того, запропоновано усі проблеми формування механізмів державного управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону в Україні класифікувати на різні групи за відповідними критеріями.

Надана в статті систематизація проблем забезпечення прикордонної безпеки відповідає сучасним реаліям та ситуації на державному кордоні України. Разом з тим, враховуючи динамічний характер більшості викликів та загроз, вона не є імперативною та може бути доповнена та скорегована відповідно до актуального стану прикордонної безпеки.

Ключові слова: державний кордон, державне управління, безпека державного кордону, загрози безпеці державного кордону, Державна прикордонна служба України.

The article is devoted to the identification, analysis and systematization of existing problems in the formation of mechanisms of public administration in the field of state border security in Ukraine. It is noted that public administration in the field of state border security in Ukraine is without exaggeration of national importance. The state of national security, protection of Ukraine's sovereignty and territorial integrity generally depends on the effectiveness of management in this area.

The active development of globalization, the introduction of a visa-free regime with the European Union and a number of other countries, the promotion of private travel requires "transparency" of the state border and simplification of border and customs clearance procedures. The dynamic development of interstate relations is accompanied by an increase in threats in this area.

The system of factors that affect the security of the state border of Ukraine includes many different in nature, content and origin of threats.

The conducted research allowed to single out the following problems of public administration in the field of border security of Ukraine, which are currently the most relevant and need to be addressed at a high state level: military aggression of the Russian Federation against Ukraine; information war; the presence of an uncontrolled section of the border with Russia and temporary internal "borders"; low level of staffing; the problem of financing and infrastructure development; corruption; lack of political stability in the country; the spread of transnational organized crime and others.

In addition, it is proposed to classify all the problems of forming mechanisms of public administration in the field of state border security in Ukraine into different groups according to the relevant criteria.

The systematization of border security problems provided in the article corresponds to modern realities and the situation on the state border of Ukraine. However, given the dynamic nature of most challenges and threats, it is not mandatory and can be supplemented and adjusted according to the current state of border security.

Key words: state border, public administration, state border security, threats to state border security, State Border Guard Service of Ukraine.

Постановка проблеми. Ефективне державне управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону України є основою забезпечення національної безпеки, захисту суверенітету та територіальної цілісності.

За роки незалежності сфера прикордонного регулювання зазнала суттєвих змін. Активний розвиток глобалізації, запровадження безвізового режиму з Європейським Союзом та рядом інших країн, популяризація приватних подорожей вимагають «прозорості» державного кордону та спрощення процедури прикордонного та митного оформлення. Динамічний розвиток міждержавних відносин супроводжується збільшенням загроз у цій сфері.

Окрім невирішеності сталих в історичному сенсі проблем забезпечення безпеки державного кордону (корупція, незадовільний стан фінансування, застаріла інфраструктура, технічні засоби та ін.), Україна опинилась перед новими більш небезпечними викликами. Військова агресія Російської Федерації, окупація та анексія окремих територій, наявність неконтрольованої ділянки кордону з Росією та

тимчасових внутрішніх «кордонів», вимушена міграція, поширення транснаціональної організованої злочинності та інші фактори вимагають пошуку нових ефективних механізмів державного управління щодо забезпечення захисту національних інтересів у сфері безпеки державного кордону.

Враховуючи важливе геополітичне положення України, яка є «мостом» між Європою та Азією, Заходом та Сходом, можна стверджувати, що питання менеджменту у прикордонній сфері буде ще більше набирати актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих проблем формування механізмів державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України присвячені роботи таких вчених, як: О. А. Бінковський, С. М. Жук, В. А. Кириленко, М. М. Литвин, А. В. Махнюк, О. Г. Мельников, В. Ю. Мишаковський, В. О. Назаренко, Б. М. Олексієнко, М. П. Плахотний, В. К. Плешко, В. М. Серватюк, А. С. Сіцінський, Г. П. Ситник, О. Є. Цевельов, П. А. Шишолін та інших науковців.

Мета статті – виявлення, аналіз та систематизація існуючих актуальних проблем формування механізмів державного управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону в Україні.

Виклад основного матеріалу. Державний кордон України – лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору (ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. № 1777-ХІІ) [1].

Конституція України [2] в Розділ IX визначає адміністративно-територіальний устрій нашої країни, систему якого складають Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села (ст. 133).

Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій (ст. 132).

За офіційною інформацією Державної прикордонної служби України, загальна протяжність державного кордону України складає 6992,982 км. З них:

- 1) протяжність сухопутної ділянки (включно з річковими та озерними ділянками) – 5637,982 км;
- 2) морський кордон – 1355 км:
 - по Чорному морю – 1056,5 км;
 - по Азовському морю – 249,5 км;
 - по Керченській протоці – 49 км;
 - площа виключної (морської) економічної зони України – 72 658 км² [3].

Україна має спільний кордон з 7-ма країнами: Росія, Молдова, Білорусь, Румунія, Польща, Угорщина, Словаччина.

Протяжність сухопутного кордону України з країнами-сусідами становить (включно з річковими та озерними ділянками): з Росією – 1974,05 км; з Молдовою – 1222 км; з Білоруссю – 1084,2 км; з Румунією – 580,8 км; з Польщею – 542,39 км; з Угорщиною – 136,7 км; зі Словаччиною – 97,852 км [4].

Також варто звернути увагу на те, що внаслідок агресії Російської Федерації проти України, фактичні (не юридично закріплені та встановлені міжнародними договорами) кордони нашої держави зазнали змін. Так, за інформацією Громадської організації «Європа без бар'єрів» (далі – ГО «Європа без бар'єрів») [5], вимушені тимчасові кордони України характеризується наступними числовими показниками:

- протяжність неконтрольованої ділянки кордону з Росією – 409,3 км;
- протяжність ділянки морського кордону, над якою Україна втратила контроль внаслідок окупації Криму – приблизно 430 км;
- протяжність адміністративної межі з окупованим Кримом (сухопутна та озерна ділянка) – 193,8 км;
- протяжність лінії зіткнення (розмежування) з неконтрольованими районами Донецької та Луганської областей – 396 км [4].

Автомобільне, повітряне, морське, поромне, річкове, залізничне та пішохідне види сполучень через державний кордон України здійснюється лише у пунктах пропуску та пунктах контролю. Пункти пропуску та пункти контролю поділяються на:

- міжнародні (для пропуску громадян та транспортних засобів усіх держав);
- міждержавні (для пропуску громадян України та громадян суміжних держав, а також транспортних засобів, що їм належать);
- місцеві (для спрощеного пропуску громадян України та громадян суміжних держав, які проживають в прикор-

донних областях (районах), а також транспортних засобів, що їм належать) [6].

За інформацією, Державної прикордонної служби України [6], усього на державному кордоні України функціонує 199 пунктів пропуску та 31 пункт контролю (усього 230).

Пункти пропуску та пункти контролю за категоріями:

- 1) міжнародні – 166;
- 2) міждержавні – 31;
- 3) місцеві – 33.

Пункти пропуску та пункти контролю за видом сполучення: автомобільні – 100; повітряні – 29; морські – 28; поромні – 2; річкові – 10; залізничні – 59; пішохідні – 2 [6].

Варто також звернути увагу на динаміку збільшення навантаження на державний кордон України, яка проявляється, перш за все, у щорічному зростанні обсягів пропускних операцій – в середньому на 4% у рік [7].

Державне управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону в Україні без перебільшення має загальнонаціональне значення. Від ефективності менеджменту у цій галузі в цілому залежить стан національної безпеки, захищеність суверенітету та територіальної цілісності України.

Безпека державного кордону (прикордонна безпека) – складова національної безпеки. Тому дослідження сучасного стану та проблем державного управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону в Україні доцільно проводити через призму національної безпеки.

Варто погодитись з думкою Г. П. Ситника, який зазначає, що реальний стан щодо забезпечення національної безпеки залежить від деякої комбінації змінних у трикутнику, який утворюють: сукупність національних інтересів – сукупність чинників, які породжують небезпеки щодо їх реалізації – сукупність чинників, які визначають політичні, економічні, воєнні, інформаційні та інші можливості (спроможності) держави щодо реагування на вказані загрози [8, с. 4-5].

Досліджуючи поняття та сутність державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України в умовах військової агресії Російської Федерації проти України, можемо надати йому наступне визначення: державне управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України – це організована державою сукупність органів виконавчої влади, до компетенції яких належать питання забезпечення національної безпеки на державному кордоні України, та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, наділених відповідними виконавчорозпорядками повноваженнями і відповідальності у цій сфері, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту суверенітету держави, її територіальної цілісності і недоторканності державних кордонів, протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам на державному кордоні, реалізації її політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів, а також відновлення територіальної цілісності Української держави, реінтеграції тимчасово окупованих і неконтрольованих територій.

Варто констатувати, що державне управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону України характеризується наявністю низки різних за змістом та природою проблем.

Цікаву інформацію щодо актуальних проблем українського кордону наводить ГО «Європа без бар'єрів». Ці тези були сформульовані у 2018 р. за результатами дослідження практики перетину кордону України з шістьма країнами (Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина, Росія, Білорусь) на 20 міжнародних автомобільних та пішохідних пунктах пропуску (МАПП) державного кордону між Україною та державами членами Європейського Союзу, Білоруссю і Російською Федерацією (всього було проведено 2243 інтерв'ю, серед яких 1386 інтерв'ю з українськими громадянами та 857 з іноземцями).

Так, за висновками експертів, основними проблемами розвитку державного управління у прикордонній сфері є:

- 1) недостатня пропускна спроможність (проблема черг);
- 2) проблеми інфраструктури;
- 3) порушення норм недискримінації подорожуючих з боку прикордонних відомств країн ЄС;
- 4) проблеми корупції [9].

М. П. Плахотний основними явними загрозами національній безпеці на державному кордоні в сучасних умовах називає наступні: контрабанда; посилення нелегальної міграції; зростання незаконного обігу наркотиків; корупція, випадки хабарництва; незавершеність договірно-правового оформлення державних кордонів України та розмежування виключних (морських) економічних зон і континентального шельфу держав; недостатнє інженерне облаштування державного кордону, низький рівень матеріально-технічного забезпечення прикордонників військовою та спеціальною технікою, озброєнням нового покоління; незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, громадян, звільнених із військової служби, членів їх сімей тощо [10, с. 106].

До основних потенційних загроз, на думку вченого, варто віднести: поширення зброї масового ураження та засобів її доставки; небезпечна тенденція перегляду національних кордонів поза нормами міжнародного права, недостатня ефективність існуючих структур та механізмів забезпечення міжнародної безпеки й глобальної стабільності; загострення криміногенної обстановки поблизу державного кордону, поширення міжнародного тероризму; можливість виникнення прикордонних конфліктів та втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами; нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил; можливість виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного спрямування [10, с. 107].

Схожі проблеми за результатами власного дослідження називає й О. С. Цевельов: недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази щодо організації оперативно-службової, контррозвідувальної, розвідувальної діяльності у сфері забезпечення безпеки державного кордону України; наявність некваліфікованих керівних кадрів в органах державної влади України, що залучаються до виконання завдань із забезпечення прикордонної безпеки, які володіють застарілими уявленнями про способи державного та військового управління у сфері безпеки державного кордону України; низька ефективність системи інтегрованого управління безпекою державного кордону України; відсутність взаємодії органів державної влади України з питань забезпечення національної безпеки у сфері захисту та охорони державного кордону; низька ефективність оборонного, стратегічного планування та кризового управління у сфері безпеки державного кордону України; відсутність системи виявлення загроз національним інтересам, стратегічного аналізу, моделювання та вироблення управлінських рішень; корупція тощо [11, с. 9].

Досліджуючи оперативно-службову діяльність Державної прикордонної служби України, О. С. Цевельов також запропонував систематизовану класифікацію чинників, які впливають на стан безпеки державного кордону. Вченим здійснено типологізацію видів, джерел та змісту загроз у прикордонній сфері за різними класифікаційними ознаками та критеріями [12].

Варто зазначити, що за роки незалежності України не вдалося досягти значних успіхів у реформуванні системи державного управління у сфері національної безпеки України та ефективної реалізації політики забезпечення прикордонної безпеки. Нами було виявлено коло проблемних питань забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері, до яких віднесені наступні:

1) Закріплення принципу позаблокового статусу країни.

Це призвело до того, що Україна не отримала від провідних країн світу, а також країн-гарантів міжнародно-правової гарантії захисту суверенітету та територіальної цілісності держави. А міжнародні організації, на кшталт ОБСЄ, виявилися нездатними протидіяти російсько-терористичній агресії.

2) Поширення екстремістських, сепаратистських та терористичних виявів на території Автономної Республіки Крим.

Це призвело до масового дезертирства та переходу на бік Російської Федерації значної частини співробітників спеціальних підрозділів МВС України, співробітників Служби безпеки України та інших правоохоронних органів.

3) Невжиття заходів превентивної оборони щодо мінімізації і нейтралізації наявних та потенційних загроз національній безпеці у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону.

4) Невирішення проблеми корупції в структурах сектору безпеки та оборони.

Не маючи можливості та мети розглянути усі думки вчених щодо проблемних аспектів державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України, зазначимо наступне: система чинників, які впливають на стан безпеки державного кордону України, включає безліч різноманітних за своєю природою, змістом та походженням загроз. Це вимагає проведення систематизації та узагальнення основних проблем, від яких залежить формування ефективних механізмів державного управління у сфері прикордонної безпеки.

Так, аналіз напрацювань інших науковців, положень нормативно-правових актів, а також спеціальної літератури, висновків експертів та публікацій у ЗМІ дозволив сформулювати наступні види проблем державного управління у прикордонній сфері:

1. За джерелом походження:

1.1. Внутрішні.

До них можна віднести такі: проблема фінансування; проблема кадрового забезпечення; стихійні лиха; корупція; проблема технічного забезпечення охорони прикордонної території; нестабільність політичної обстановки в країні тощо.

Проблемою, яка заслуговує окремої уваги, є наявність неконтрольованої ділянки кордону з Росією (409,3 км), а також адміністративної межі на «кордоні» окупованим Кримом (193,8 км) та на лінії зіткнення (розмежування) з неконтрольованими районами Донецької та Луганської областей (396 км). В свою чергу, це призвело до поширення процесів масової внутрішньої міграції всередині країни, яка отримала назву «вимушеної міграції внутрішньо-переміщених осіб».

В економіко-географічному сенсі це означає наявність нової спільної прикордонної та митної територій. В контексті забезпечення прикордонної безпеки – це додатковий тиск на національну та економічну безпеку нашої країни. Це призводить до поглиблення соціальної кризи, проблеми безробіття тощо. Крім того, масові міграційні процеси навіть всередині країни несуть криміногенний потенціал та потребують додаткової уваги як такі, що можуть мати кримінальні наслідки.

1.2. Зовнішні.

Військова агресія Російської Федерації проти України; інформаційна війна; психологічний тиск та деморалізація військових підрозділів та органів Державної прикордонної служби України; військові конфлікти в інших країнах ближнього зарубіжжя (Карабах, Сирія і т.д.); стихійні лиха; міграційні процеси у світі; нелегальна міграція; контрабанда; транснаціональна організована злочинність; поширення міжнародного тероризму, екстремізму та інших загроз.

2. За змістом:

2.1. Нормативно-правові.

Недоліки та суперечність деяких положень законодавчих та підзаконних правових актів; декларативний характер окремих положень Конституції України; непослідовність реформ, які супроводжуються змінами політичних еліт в країні; закріплення тривалий час позаблокового статусу України тощо.

2.2. Організаційно-управлінські.

Суб'єктивний непрозорий характер призначення на керівні посади; службова непрофесійність; корумпованість та переслідування власних інтересів тощо.

2.3. Кадрові.

Скорочення та неуконкомплектваність підрозділів Державної прикордонної служби України; низький рівень професійної підготовки; корумпованість; психологічна деморалізація частини співробітників; відсутність мотивації ефективної служби; дезертирство.

3. За масштабом поширення:

3.1. Локальні (проблеми окремої ділянки, пропускового пункту).

Наприклад, низький рівень інфраструктури на окремому об'єкті, низька пропусковна здатність тощо.

3.2. Загальнодержавні (проблеми, в більшій мірі актуальні для всієї лінії державного кордону України).

3.3. Міжнародні (транснаціональні).

Поширення транснаціональної організованої злочинності, незаконного обігу зброї, радіоактивних матеріалів, нелегальної міграції тощо є загрозою міжнародній безпеці та правопорядку.

4. За природою:

4.1. Економічні.

Незадовільний стан фінансування системи державного управління у сфері прикордонної безпеки; інфляційні процеси; незадовільна інфраструктура облаштування державного кордону; низький рівень матеріально-технічного забезпечення прикордонників військовою та спеціальною технікою, озброєнням тощо.

4.2. Соціальні.

Незадовільний стан соціального захисту прикордонників та членів їх сімей; поляризація рівня життя в країні тощо.

4.3. Політичні.

Відсутність політичної стабільності в країні; нестабільність векторів політичного курсу; неузгодженість, поспішність та декларативність окремих політичних рішень; суперечність між центральною владою та регіонами тощо.

4.4. Природні.

Природно-географічні особливості окремих ділянок державного кордону; стихійні лиха та катастрофи тощо.

4.5. Медико-санітарні.

Серед сучасних проблем цього напрямку варто назвати поширення інфекційних захворювань, епідемій тощо.

4.6. Інформаційні.

Загрози поширення дезінформації; викрадення конфіденційної інформації; шпіднаж; хакерські атаки тощо.

Як зазначає І. Кушнір, інформаційні загрози у діяльності ДПСУ – це створені людиною умови чи події, що не залежать від людини (стихійні лиха), які утворюють небезпеку чи заподіюють шкоду інформаційним відносинам, інформаційним правам, інформаційним ресурсам ДПСУ та посягають на прикордонну безпеку [14, с. 149].

5. За криміногенним потенціалом:

5.1. Некриміногенні (не пов'язані з поширенням кримінальних правопорушень або підвищенням реальної вірогідності їх вчинення).

5.2. Криміногенні.

Нелегальна міграція; торгівля людьми; торгівля зброєю; торгівля органами та тканинам людини; контрабанда; міжнародна наркоторгівля; напад на ділянки державного кордону або дипломатичні установи; корупційні правопорушення тощо.

Висновки. Безпека державного кордону України (прикордонна безпека) – важлива складова національної безпеки. Державне управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону в Україні має загальнонаціональне значення. Від ефективності менеджменту у цій галузі в цілому залежить стан національної безпеки, захищеність суверенітету та територіальної цілісності України.

Система чинників, які впливають на стан безпеки державного кордону України, включає безліч різноманітних за своєю природою, змістом та походженням загроз.

Проведене наукове дослідження дозволило виокремити наступні проблеми державного управління у сфері прикордонної безпеки України, які на сьогодні є найбільш актуальними та потребують вирішення на високому державному рівні: військова агресія Російської Федерації проти України; інформаційна війна; наявність неконтрольованої ділянки кордону з Росією та тимчасових внутрішніх «кордонів»; низький рівень кадрового забезпечення; проблема фінансування та розвитку інфраструктури; корупція; відсутність політичної стабільності в країні; поширення транснаціональної організованої злочинності та інші.

Окрім того, запропоновано усі проблеми формування механізмів державного управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону в Україні класифікувати на різні групи за відповідними критеріями.

Надана в статті систематизація проблем забезпечення прикордонної безпеки відповідає сучасним реаліям та ситуації на державному кордоні України. Разом з тим, враховуючи динамічний характер більшості викликів та загроз, вона не є імперативною та може бути доповнена та скорегована відповідно до актуального стану прикордонної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 р. № 1777-XII // *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). – 1992. – № 2. – ст. 5.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – ст. 141.
3. Загальна характеристика державного кордону // Державна прикордонна служба України : Офіційний вебсайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/ua/map>
4. Протяжність кордонів України // ГО «Європа без бар'єрів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://europewb.org.ua/protyazhnist-kordoniv-ukrayiny/#>
5. Громадська організація «Європа без бар'єрів» // Офіційний вебсайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://europewb.org.ua>
6. Перелік пунктів пропуску // Державна прикордонна служба України : Офіційний вебсайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/ua/perelik-punktiv-propusku/>
7. 100 мільйонів осіб. Показник прикордонного контролю в минулому році // Державна прикордонна служба України : Офіційний вебсайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/100-milyoniv-osib-Pokaznik-prikordonnogo-kontrolyu-v-minulomu-roci/>
8. Ситник Г. П. Актуальні питання підвищення ефективності державного управління у сфері національної безпеки України / Г. П. Ситник // *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. – 2014. – Вип. 1. – С. 3-25.
9. Експерти назвали головні проблеми українського кордону // ГО «Європа без бар'єрів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://europewb.org.ua/eksperty-nazvaly-golovni-problemy-ukrayinskogo-kordonu/>
10. Плахотний М. П. Загрози національній безпеці України на державному кордоні / М. П. Плахотний // *Ефективність державного управління*. – 2013. – Вип. 36. – С. 105-111.

11. Цевельов О. Є. Державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону України: 25.00.05 «державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку» : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління / Цевельов Олег Євгенович; Хмельницький університет управління та права. – Хмельницький, 2017. – 20 с.
12. Цевельов О. Є. Умови та фактори, що впливають на стан безпеки державного кордону України / О. Є. Цевельов // Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронний журнал (Категорія «Б»). – 2016. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1072>
13. Кушнір І. Інформаційні загрози в діяльності Державної прикордонної служби України / І. Кушнір // *Підприємництво, господарство і право*. – 2019. – № 7. – С. 147-150.
14. Загальні результати діяльності // Державна прикордонна служба України : Офіційний вебсайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dpsu.gov.ua/upload/infografika_2019_na_sayt.pdf